

JOSE ORTEGA Y GASSET, KİTLELERİN İSYANI: ERGUVAN YAYINLARI, 2007.

Vahap ÇELİK¹

İspanyol düşünür Jose Ortega y Gasset'nin en ünlü eserlerinden biri olan "Kitlelerin İsyanı" barındırdığı kimi özgün niteliklerinden dolayı çağdaş düşünce tarihinin de dikkate değer örneklerinden birini oluşturur. Düşünsel örgüsü kışkırtıcı argümanlar ve sihirli cümleler üzerine inşa edilmiş olan eserin bu niteliğine değinmeden önce, onun kuruluşunun yapı taşlarını oluşturan düşünce ve olgulara yönelik çözümleyici bir anlama çabası, eserin söz konusu düşünsel ve kuramsal niteliğinin aydınlığa kavuşturulması doğrultusunda faydalı olacaktır. Aksi taktirde okur bu eserde, anlamca yüklü kelimelerin ve cümlelerin büyüüne kapılıp kaybolma ve öne sürülen düşünceler arasındaki bağıntıları yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalabilir.

Kitabı daha iyi tahlil edebilmek için yazarımız hakkında biraz bilgi vermek yolumuza ışık tutabilir. Madrid'de gözlerini dünyaya açmış olan Jose Ortega y Gasset, Madrid ve Alman üniversitelerinde okudu. Ne söylediği kadar nasıl söylediğine de önem veren bu düşünür, Albert Camus'ye göre "*Nietzsche'den sonra belki de en büyük Avrupalı yazar*."dır. Kültürel ve siyasal açıdan muhafazakar olan Gasset, tıpkı kimi diğer varoluşçu düşünürler gibi, insan ve varoluşu bağlamında, özün varoluştan önce geldiğini ileri sürer. Ona göre, taşa bir varoluş verilmiştir, onun olduğu şey olması için çarpışması, mücadele etmesi gerekmez; oysa, insan, içinde bulunduğu her anda, varoluşunu yeniden yaratmak, özünü belirlemek durumundadır. Bu, Alman İdealizmi'nin kavramlaştırmasıyla, taşın "kendinde şey" (Ding an sich) oluşu ile insanın "kendi için şey" (Ding für sich) oluşu arasındaki ayrımı ifade eder.

"Kitlelerin İsyanı"nın okuru, henüz ilk sayfalarda yazar ve onun söylemine karşı ön yargılar oluşturabilir. Hatta okur, aceleci bir tutumla Ortega y Gasset'ye yönelik olarak, onun totalitarist bir düşünce eğilimine sahip olduğu suçlamasında da bulunabilir. Ancak ilerleyen sayfalarda okur, belki de kendisine tuhaf gelebilecek olan bir değişiklik-
le, bir çok noktada yazara hak vermeye başlayacaktır. Neden? Yoksa okurun kendisinin de mi totaliterleşmesi söz konusudur? Elbette ki hayır! Yazar, okurun ön yargılarından sıyrılabilmesinin olanaklarını da sunmaktadır okura.

Ortega y Gasset'nin bu çalışması 20. yüzyılın ilk yarısında yayımlanmış olmasına karşın birçok nedenle hâlâ güncelliğini korumaktadır. Yüzeysel olarak ele alındığında, bu kitabın kolaylıkla elitist (seçkin) bir görüşün savunusu olarak değerlendirilmesi

1 Sosyolog, vahapcelik90@hotmail.com

mümkündür. Ancak derinliğine incelendiğinde, kitabın 20. yüzyılda Batı uygarlığını tehdit eden görüşleri ve rejimleri ele aldığını, bu görüşlerin hâlâ geçerliliğini koruduğunu, Avrupa Birliği düzeninin sığılmasının nedenlerini bize henüz o tarihlerde öngörerek açıkladığını gözlemleyebiliriz. Hatta belirtmeliyim ki haklı olduğunu kanıtlamak istercesine yazılmıştır sayfalar; her sayfada biraz daha haklılık, biraz daha geçerlilik. Bunu, düşünürün oluşturduğu söylemdeki ana izleğin ne olduğuna daha yakından bakmayı deneyerek anlamaya çalışmak gerekir:

Ortega y Gasset, kitabın genelinde “kitle” kavramı ve eylemleri üzerinde yoğunlaşıyor. Peki ”kitle” kavramı ile neyi ve kimleri işaret etmektedir? “Kitle”den “işçi” ya da köylü sınıfın anlaşılmasını gerektiği vurgulanır. Kitle, özel nitelik kazanmamış kişilerin toplamıdır; yani “vasat kişi”dir. Kendi kendisini değerlendiremeyen, kendisini herkes gibi hisseden, yine de bundan gocunmayan kişidir bu söz konusu vasat kişi. Zeki kişi (seçkinler) kendini aptallığın iki parmak ötesinde yakalar ve aptallıktan kaçınabilmek için çabalar. Oysa aptal kendinden hiç kuşkulalmaz. Kitle insanı mevcut durumdan ve seçkinlerden hep şikayetçidir. Kitle, seçkinleri hep eleştirir ama bu eleştiriler kulaktan dolma, kahvehanede oturup konuşan vasat insanların sıradan muhabbetlerinden başka bir şey değildir. Ayrıca Ortega y Gasset kitleyi barbarlıkla da itham eder: “*Günümüzde kitle dünyada olup bitenler hakkında kesin fikirlere sahiptir. İyi ama bu yararlı bir şey değil mi? Hayır, zira fikirlere sahip olması kültürlü olduğu anlamına gelmez. Fikri gerçeğe meydan okumadır... Onları düzenleyecek bir kurumu kabullenmedikçe fikir ya da görüşlerden söz edilemez, tartışma sırasında başvurulacak bir dizi kurallar gerekir. O kurallar kültürün ilkeleridir. Hangi kurallar oldukları benim için önemli değil... Barbarlık kuralları diye bir şey yoktur. Kuralların yokluğudur barbarlık, başvurulacak merci bulunmayışıdır*” (sayfa.103).

Ortega y Gasset kitle insanını barbarlıkla suçlarken şunları da ekliyor: kitle insanının hesapları bugün üzerindedir. Yarın diye bir şey yok. Daha önceden seçimlerde kitleler karar vermez, azınlığın kararlarını benimserdi. Şimdi kendi kararlarını veriyorlar fakat bir programları yok. Geleceğe yönelik hesaplar değil, günün ivediliği gündemde. Hükümetlerinin de başlıca icraatı o an ortaya çıkan sorunları çözmek değil savuşturmaktır. Gücü her şeye yeter ama iğretidir. Bu yüzdendir ki, olanakları ve elindeki güçler muazzam olsa bile hiçbir şey yapılandıramaz. Belki bu dediğimi daha iyi anlatmak için, Spartacus’ü anımsatmalıyım. “*Roma İmparatorluğu’na karşı haklı bir köle isyanı tertiplemiş ve önderlik etmiştir (M.S.73) Köle olduğu ve yönetime karşı başkaldırdığı için duyulan sempati genelde romantik seviyede kalır. Spartacus tarihe bir ders vermiştir ancak başarısıyla değil, başarısızlığıyla. Monarşiye karşı ciddi tehdit oluşturmuş, iki Roma lejyonunu yenmiş ama koskoca imparatorluk nasıl yönetilir diye bir düşüncesi olmadığından, kaldıracığı düzenin yerine bir alternatif düşünmediğinden ve hitap ettiği kitlenin hevesleriyle hareket etmesinden dolayı Crassus tarafından mağlup edilmiştir*” (M. Tullius CİCERO).

Bu bağlamda “kitle insanı” ve günümüzdeki yansımalarına değinmek gerekir: “Kitlelerin İsyanı” gerçekten tuhaf kehanetlerle doludur: Avrupa kültürünün yozlaşma-

ya başlaması da, Gasset'ye göre kitle ayaklanmalarının sonucudur. Ve bu da ileride Avrupa Birliği'ne yol açacaktır. Çünkü vasat, geçmişin bilgisine sahip değildir. Bu, geçmişin bilgisi yalnızca "tarih"le sınırlı değildir elbette. Vasat, kültürel birikimi (yani günlük yaşamın içinde kendiliğinden oluşan varlık bilgisini) taşıyamaz, bu anlamda tüm bilgiyi çok kısa sürede unutabilir. Günümüzden örnek verecek olursak; müthiş bir yağmura yakalanıp, bir otobüs durağına sığınarak beklemeye başlamış kişilerden birisinin "ne biçim yağıyor yahu... Ne olacak abi?... Din kalmamış, iman kalmamış..." diye söylendiğine şahit olalım. İşte bu "vasat"tır. Çünkü vasat, kitleye, yani yığına dönüştüğü zaman eski tutumunu hemen bırakır. Eski tutum nedir? Yağmurun bereket olduğu yargısıdır.

Bir diğer konu ise toplumdaki asıl güç kaynağı tartışmasıdır. Çünkü kitle insanının başka sorunu güç kavramıdır. Toplumda asıl güç, içinde seçkinleri de, seçkin olmayanları da barındıran sermayenin elindedir. Buna rağmen vasat, kendi içinden bir önder seçtiğini düşünüyor. Ve o vasat önder de vasatın olduğu gibi kalmasını ve kurulan düzenin böyle sürüp gitmesini sağlamak istiyor. Çünkü sonuçta vasat çıkıp da niye otobüsler zamanında gelmiyor ve biz niye hep balık istifi yolculuk yapıyoruz, ya da niye kaldırımlar her sene yenileniyor, diye sormuyor. Her şeyden rahatsız olan vasat, karşılaştığı mevcut durumdan rahatsız değilmiş gibi davranıyor. Buna karşılık vasat önder ne diyor: Anayasayı millet yapacak! Yani hukukçu değil. Çünkü hukukçu statükocu ve seçkin. Bu durum gücü elinde bulundurduğu sanısının yanılgısıdır işte. Kibir meselesine gelince... Ülkemizde, aydınla vasat arasında mesafeli bir ilişki vardır. Vasat, aydını kibirli bulur. Sözelimi, "ben okumadım ama on tane üniversiteliyi cebimden çıkarırım" der.

Toplumda vasat insanın hal ve hareketleri nasıldır? Akılcı yaklaşım uygarlığın ön şartıdır. Oysa kitle adamının aklı bu tür yaklaşıma kapalıdır. Uygarlık ancak aklın egemen olduğu ve gerçeğe ulaşabilmek için fikir alışverişine açık bir ortamda gelişir. Oysa kitle adamı bu tür yaklaşımı bilmez ve yalnız, topluluktan kaçan bir kişiliğe bürünür. Tartışmaya açık değildir çünkü yalnızca kendi doğruları vardır. Uygarlığın yaratıcı özelliklerini kullanır; ancak, onları anlamaya çalışmaz. Bir nevi şımarık bir çocuk gibidir. Yaratıcıları anlamaz ve onları da aşağıya çekmeye çalışır. Kitle adamı azınlıkta olan yaratıcı aydın grubunu anlamaz. Aslında bu yaratıcı seçkinler ilhamlarını toplumdaki almaktadırlar. Onlar toplumun ürünüdürler. Ve yaratıcılıkları ile toplumu geliştirir, uygarlığa yön verirler.

Genel olarak toparlamak gerekirse kitap 15 bölüm ve 183 sayfadan oluşmaktadır. Bölümlerinde kitleleri, onların arzularını, iktidarı ele geçirme çabalarının nedenleri, tarihsel gelişimlerini işleme çabasıdır. "Kitlelerin İsyanı" günümüz sorunlarını, yazıldığı dönemden yansıması ayrıca şaşırtıcıdır. İşte kitabın bu yönü dikkatleri biraz daha üzerine çekiyor ancak Ortega Y Gasset'in kitabı somut bir sonuca bağlandığını iddia etmek ise mümkün değil.